

Абдунаби АБДИЕВ

МУАЛЛАҚ ОДАМ

Қисса

*«Шарқ юлдузи» журнали
2010 йил, 4-сон*

-1-

– Айтинг, мен кимман ўзи, кимман?

Гоҳо асов сойдек пишқириб, баъзан тошбакадек судралиб ўтаётган умрингиз мобайнида кулоғингизга чалинган саволлар силсиласида бундан кўра мавҳум ва бетайини эҳтимол учрамас, бу савол оғриғини сўроққа тутгувчидан ўзга ким ҳам билсин. Биноидек гурунг бериб ўтирган суҳбатдошим хотима тариқасида жазавага тушиб бақириси ҳар қандай одамни ҳайратлантириши, юракка ғулу солиши, “ақли жойида эмас” деган қатъий қарорга келиш учун асос бўлиши мумкин эди. Фақат менгагина бундай ҳадик-хавотирлар аллақачон бегоналашган, мен унинг кайфияти, киёфасидаги зиғирдек ўзгаришни ҳам илғашга қодир эдим, боиси, сўнги бир неча кундирки, суҳбатдошим дил дафтарини ғаройиб китоб янглиғ зориқиш, зериқиш нелигини билмай варақлаётгандим. Эгилиш, букилиш, вазиятга мувофиқлашиш йўлини қидирмай, кўксидаги ёлғизлик аталмиш худо қулига айланиб яшаётган бу кимса эмранишларини тинглар эканман, ўзим ожиз, нотавон банда эканлигимга тобора иймон келтирдим.

– Билмадим, – ғулдураганча жавоб қайтардим.

Уккиникидек чуқур ботиб чақчайган кўзлар жуссамга санчилиб, қалбимни парчин этди, мисоли бир қоп этга дўндим, жисмимни совуқ тер қоплаб жунжикдим, теграмда қимирлаган жонзот йўқлигини, гадой топмас овлоқда ўтирганимизни билсам-да, бахтли тасодифдан умидланиб, кимдандир нажот кутгандек чор тарафга олазarak назар ташладим.

– Афсус, мен кимга сир инондим, сизларда ҳис-ҳаяжон нима қилсин, – деди у афсусланганнамо, ҳатто вақтини беҳудага сарфлагани учун ўзидан нафратланаётганини англатадиган оҳангда. – Наҳот шунчалик калтафаҳмман, ахир, бор-йўқ ташвишингиз қорин бўлиб қолганини билардим-ку, ҳайф-эй инсон деган ном.

Важоҳатидан башарамга мушт туширадиганга менгзарди, тилим танглайимга ёпишди, бир юмалаб ростакамига у чўтлаётган беҳис, беҳаяжон кимсага айланишни жон-дилим билан орзуладим, ҳаммасига ўзим, кўпинча ўзимга ҳам бўйсунмас синчилигим сабаб, унинг ўзгаларниқига ўхшамас хатти-ҳаракатини мендан бошқа илғаган банда йўқмиди, ювилмаган қошиқдек ҳар нарсага тумшук тикқунча бефарққина юравермайманми, қуюшқондан чиққан қизиқувчанлигим туфайли илгари бирор маротаба яхшилиқ қозонганмидим.

Суҳбатдошим қаҳ-қаҳ отиб кулиши (балки нафратини шундай ифодалагандир), сўнгра хўнграб йиғлаши дилимда ўрмалаган ҳадиғу хавотирлар қатини тўзғитиб, ботинимда раҳм-шафқат туйғуларини кўзғади, мискингина гавдаси кўз ўнгимда янада кичрайиб, елкалари силкиниб-силикиниб тушар, хастаҳол овозида бир олам ғусса жамланган эди.

– У сарсон изларди ўзини-ўзи... Фаранг шоири Артюр Рембода шундай мисра бор – ўқиган бўлсангиз керак. Билсангиз мен ўшаман, ха, на ўликлар, на тириклар сафида ўрнашолган, ўзини-ўзи зир қақшаб излаётган муаллақ одам мен бўламан...

-2-

Инсон яратганнинг энг ожиз мавжудоти, на яхшилик, на ёмонликка шукрона келтиради, ўзгалар эмас, ёлғиз мен бўлсам дейди, бекусурлик холикқа хос хислат эканлигини тан олгиси келмайди, айниқса, иқтидорсизлигини эътироф этиш ҳеч кимга ёқмайди, мен – ғўза униб чиққани, қатор ораларига ишлов берилаётгани (ёзмай кўйсам шу иш тўхтаб қолармиди?) ҳақида уч-тўрт қатор хабар ёзиб юрган ўртамиёна мухбир ҳам бунга журъат этолмасдим. Ўзимни салкам тан олинмаган даҳо чўтлаб юрган кезларимда ногоҳ уни учратдим-у, бутун муваффақиятсиз одимларимни босиб тушадиган асар ёзишга чоғландим.

Эҳтимол, ўзингиз ҳам аллақачон фаҳмига етгандирсиз – бу чархи дунда тугал ҳақиқат топиш даргумон, майда, хашаки ҳақиқатчалар эса ўткинчи, шу боис қоғозга тушираётган ҳамма нарсамга кўр-кўрона ишонишингиз шарт эмас, буни талаб этишга ҳақдорман деган бемаза фикр етти ухлаб тушимга ҳам кирмаган, ушбу кўриниш учун ҳадеб бош силкитиб бечора бўйинга жабр этаётганингизни англаб турибман. Мени камситмоқчи бўлаяпти деб ўйламанг, биров гапираётганида маъқуллаш, ҳеч қурса жим туриш таълимоти қон-қонимизга сингдирилган, ҳаммамиз яқин-яқингача ҳуқуқларни чегараловчи, фикрларни ягона қолипга жамловчи қизил фирқа ҳукмронлик қилган таъзим-тавозелар мамлакатининг хокисор фуқаролари бўлганмиз. Кўримсиз ҳолатимиз ғуруримизни ўлдириб бораверади, охир-оқибат ўзимизни ҳукми зўр гапирганда кўлимиз кўксимизга етиб, бошимиз беихтиёр бешиктерватар янглиғ тебранишга тушади. Аслида ҳар кимнинг ўзига яраша фаҳми-фаросати бўлгани мақбул, бугун бошқа биров, эртага ўзганинг айтганларига қулоқ қавартириб “мана шу айнан ҳақиқат” деб қабул қилаверсак аллоҳ ёрлақан Одам-Ато қавмига мансублигимиз қаерда қолади. Эҳтимол, айтиб беришга чоғланаётган ҳикоям янгилик эмасдир, балки ўқувчида ортикча қизиқиш ҳам уйғотмас, шундай экан, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ихтиёр ўзингизда. Аммо умрим бино бўлиб, у каби ғалати, у сингари чекишга муккасидан кетган бандани учратмаганимни озроқ бўрттиришга ҳақим бордир деб ўйлайман, ахир, мен ҳам нимадир билан овунишим керак-ку. Афтидан гап уриш оҳангим алмойи-жалмойидек кўриниб, телба кимсанинг дийдиёсини ўқиш шартми деган хулосага келаётгандирсиз. Хавотирингиз бекор, мен савдойи эмас, бир оз одамовиман, холос. Ҳақиқий жинни у, ақли бут банда ширин жонини азобга кўйиб бунчалик чекмайди, ха-ха, ишонаверинг, арзимаган бир-икки соатга чўзиладиган гурунларимиз асносида оғзи нафақат гап, балки папиросдан ҳам бирон дақиқа бўшамади ҳисоби, босиб-босиб, изини узмасдан иштаҳа билан тамаки сўргани, онда-сонда гезарган лабидан папиросни айирганида ҳам тирноқларигача сарғайган қалтироқ кўлларигадаги сўнишига фурсат берилмагинидан учи қип-қизил чўғга дўнган папиросни ғаройиб топилмадек авайлаб айлантириб ўйнагани, печканинг дуд босган мўриси каби оғиз-бурнидан ситилиб чиқаётган тутунни маҳлиё бўлиб кузатгани, кўкиш ҳалқачалардан ёш боладек завқ олгани, узоқ жим қолса ҳикоясини тинглашдан воз кечишим мумкиндек шошиб ҳикоясини давом эттиргани, мўмин-қобил ўқувчидек кўл ковуштириб ўтирганимни кўриб беозор, сабр-бардошли қулоқ топганидан оғзининг таноби қочгани – бари-бари ҳайратга молик эди. Тасодиф учраштирган одамни шунча эзмалик билан таърифлашга нима ҳожат дея ажабланманг, ҳали бу оз, таъриф-тавсифнинг бошланиши: қисқа мулоқотлар чоғида бу кимсани кузатиб олган таассуротларимни баён қилишга бисотимдаги сўзлар ожизлик қилаётганини пойинтар-сойинтар гапиришим эҳтимол ошкор этаётгандир. Хуллас, у қарийб қирқ йил умрим мобайнида мен учратган, яқин муносабатда бўлган сон-саноксиз одамларнинг биронтасига менгзамасди. Ҳеч бир тақдир ўзгаси такрори бўлолмайди. Авж қиш чилласида фалақдан

тўкилаётган қор заррачаларини кузатганмисиз, бири-иккинчисига сира ўхшамайди, фақат ерга кўнганидан сўнг бир-бирини тўлдириб оппоқ момик кўрпачага эврилади. Одамлар ҳам шундай, уларни инсон деган атамагина боғлайди, “фалончи умри фарзандлари тимсолида давом этипти” деган ибора нисбий, ҳар бир инсон ўз умрини ўтайди, бировниқига ҳукмронлик қилолмайди. Ростини, у ҳам мен учун қизиқарли, ўзига ниҳоятда зерикарли кўринган умрининг сўнг манзилига шитоб билан интилаётган бир банда эди, холос.

-3-

Аслида мени 3. шахридаги атрофи баланд девор билан ўралган бу оромгоҳга ихтиёримга зид тарзда юборишмаганида балки ўша ғалати инсонни учратмаган, қимматли вақтингизга човут солиб, ушбу ҳикояни сизга илинмаган бўлармидим. Алҳол ишхонамда сурункали муваффақиятсизликка (эҳтимол омадсиз одамдирман) дуч келиб, ишларим хуржун бўлавергач, нафрати ёки хурматини сир тутгувчи бошлиғим хонасига таклиф этиб, ясама такаллуф билан деди:

– Асабингиз чарчабди, оғайни, сиз учун яхшигина оромгоҳга йўлланма топтириб кўйдим, бир оз дам олиб қайтсангиз.

Гап уриш оҳангидан масала аллақачон узил-кесил ҳал этилгани, эътирозларим фойдасиз эканлиги яққол сезилиб турарди, шундай қилиб хазонли куз фаслида шу фасл ўзидан-да хазин шу оромгоҳга келиб қолдим. Кечирасиз, малол келмаса бир саволим бор – сизнинг ҳам ўз сеvimли, ёлғиз ўзингизникига айлантиришни астойдил истайдиган машғулотингиз борми? Мен хазонрезги боғда сайр этишни (на ёш, на кексага қўшиладиган лаънати қирқ ёшда балки ўзгалар ҳам шундай кайфиятга тушишар), ковжираган япроқ баргидан айро тушган новдаларнинг унсиз фарёдини қалбим кўзида кўриб, қулоғида тинглашни севаман, хазин ўйлар миямни титкилайди, ҳатто чинакам илҳом менга бегона бўлса-да, ўз изтиробларимни қоғозга тўкаман:

*Куз. Дарахтнинг новдаларидан
Ерга қочар энг сўнгги япроқ.
Хазонрезги боғ орасидан,
Ўтиб борар дайди руҳ титроқ.
Қулогига чалинар тинмай,
Олтин баргдан таралган фарёд.
Довдирайди нетарин билмай,
Энди кимга солади у дод.
Дардларини эшитар ким ҳам,
Табиатнинг алами тетик.
Баргларидан айрилган новда,
Баёзининг чўғи йўқ битик.
Хўрсилади ёлғизлик оғир,
Жасадсиз руҳ фанода сағир,
Бақоғача ҳали манзил бор.
Ўй суради, хаёл паришон:
“Мотамсаро боғларга маза,
Қиш баҳордан келган илк нишон,
Очишмаса бўларди аза.
Фақат унга яшариш йўқдир,
Ёлғиз унга умидлар абас.
Танҳо унга ҳаёт сўлгиндир,*

Тасодифга кўнгил тикмам, бас”.

Теша тегмаган ташбеҳ топдим демоқчи эмасман. Лекин, эътирофимки, негадир яшиллик алдамчи либос бўлганда боғлар асл қиёфасига қайтгандай, юзи ғижимга дўнган курукшаган дарахтлар умр ўткинчилигидан сабоқ бераётгандай, “Эй вақтинча навқиронликдан масрур одам, ўтаёган ҳар бир дақиқа умрнинг интиҳоси – кузига етакляпти, огоҳ бўл!” деяётгандай туюлади. Шундай изтиробли ҳаёллар оғушига тушган кезларим қайсидир пистирмадан туриб, ҳар босган одимини ҳисоблаётган ажалнинг совуқ тиржайган машъум афтини кўргандек бўлавераман, эҳтимол, у қаерга кўнишини билмай шилдираб учаётган заҳил япроқнинг яғир елкасида ўрнашгандир, ҳар ҳолда вақти соати етмагунча уни тасаввур этиш, ташрифини кучоқ очиб кутиб олиш биз – бани одамга хос хислат эмас.

-4-

Рости, оромгоҳдан унчалик кўнглим тўлмаса-да, теградаги руҳиятимга мос маҳзунлик учун дам олишимнинг илк куниёқ саховатпеша бошлиғимга ғойибона раҳматимни ёғдирдим. Эгизак кунларнинг билмадим нечанчисидир (бу ерда аниқ ҳисоб юритиш мушкул), тун қоронғиси ариб улгурмаган палла ногоҳ уни боғ оралаб юрганида учратдим. Сирли туюлган ҳамма нарса – каттами-кичик кишида бир хил қизиқиш уйғотади. Бир сиқимгина жусса, пилдираб ташланган одимлар, шарпамни илғганидан ўзини панага тортиши юрагимни музлатди: бемаҳалда мен каби бедор бу шарпа ким, нега ўзгалар билан юзма-юз келиш, яккама-якка қолишдан чўчийди. Оромимни ўғирлаган саволларга жавоб олиш беш-олти кун насиб этмади, гоҳ у ўзини нигоҳимдан четга олар, гоҳ нонуштага чорлаётган занг урилиб қоларди. Бу ердаги тартиб-интизом ўзга оромгоҳлардагига сира менгзамас, занг чалинганидан сўнг ошхонадаги ўрнинг бўш қолса бошлиқнинг шахсан ўзи бинойигина танобингни тартиб кўяр, сурункали тартиббузарни ички қонун-қоидаларга бўйсунмасликда, ўзгаларни бошбошдоқликка даъват этишда айблаб, оғир тан жазоси тайинлашдан ҳам қайтмасди. Ихчамгина қора калтак кўрар кўзга унчалик ваҳшат солмаса-да, бошинг узра ҳавони кесиб ўтганча шувиллаб яғринингга тушганда жисмингни қақшатиб юборар, тананга қонли излар туширарди. Қанчалик азоб бўлмасин, дастлабки зарбаларга дош беролсанг кейингилари аста-секин ўтмаслашиб бораверарди, қизиғи, айримлар аллақачон игнага ўтирган гиёҳванд мисол калтакни тез-тез қўмсайдиган бўлиб қолишар, улар танасига урилган зарба кучидан дод-вой солиб ором олишса, жабрланаётган касларни томоша этиб лаззатланувчилар ҳам учраб турарди. Бундайлар янги келганларни жазолашга олиб чиқишганида олд қаторда жойлашиб, калтакка кўникмаган танадан томчилаётган қонни кўриб кўзлари қувнар, “оҳ, қандай қизил”, “баданига нақш солингандек бўлди” деб жазоловчини ҳам, жазоланувчини ҳам рағбатлантиришарди. Жазоланувчи намойиш этадиган ирода, жазоловчининг кўзини қон тутиб, қутирганча инсоний қиёфасини қай даражада тез йўқотиши маросимларга ўзига хос безак берарди. Жазо гуруҳи аъзолари алоҳида тайёргарликдан ўтказилган зобитлардан таркиб топтириларди, одамлар орасида “бу гуруҳга ёлланиш учун фақат ташқи қиёфанг инсонга менгзаши кифоя, ботининг мараз иллатлардан тўлиб-тошиши керак” қабалидаги гап-сўзлар юрарди. Ҳар ҳолда мазкур оромгоҳга ёлланган зобитлар ўз вазифасини аъло даражада бажаришарди шекилли, маросимлар жуда хаяжонли бўлар, янгидан-янги жазо усуллари ишқибозлар кўзи олдида муваффақиятли синовдан ўтказилар, айтиш мумкинки, жазо майдончаси оромгоҳнинг энг гавжум томошахонаси унвонига рақобатсиз даъвогарлик қила оларди.

-5-

Нима бўлганда ҳам қизиқиш кўркувдан устун келди, сурункали тартиббузарлар сафига тушиб қолишни-да унутиб, тунги шарпани очикдан-очик таъқиб этишга астойдил киришдим. Бу ғалати кимсани топиб олиш унчалик машаққат туғдирмас, сира қўлидан тушмайдиган папиросидан таралаётган қўланса хид (эхтимол, бутун жисмига ҳам шундай хид ўрнашгандир), бўғиқ овоз, тез-тез қўзғайдиган йўтал хуружи минг бир азобда қидириб топган энг овлок гўшаларини фош этиб кўярди. Бироқ у жуда сезгир, ширт этган шарпани ўн-ўн беш одимдан пайқар, ёнига етиб келганимда эзгилаб ташланган папирос қолдиқларинигина кўрардим, чап беравергани сайин ўжарлигим ортиб борар, уни кимсасиз жойда ушлаб олишнинг янги-янги усулларини излай бошлардим, инсон иродаси тош эмаслиги, тинимсиз таъқибим уни қачондир мувозанатдан чиқаришига ишонардим, натижа кутганимдек бўлиб чиқди.

– Сизни ҳам “нур йўлакчаси” дан олиб ўтишганми?

Тахта ўриндиқда муқим жой туриб, хаёл тузоғида ўтирганимда қулоғим остида янграган хирқироқ овоз, берилган саволнинг ғалатилиги вужудимни сескантириб юборди, ялт этиб қарадим, қаршимда ерданми, осмонданми пайдо бўлгани номаълум ўша дарвешнамо тамаки-одам (ўзимча унга шундай лақаб қўйиб олгандим) турарди, ажабо, уни тумшуғим тагига тикилиб келгунча пайқамабман, энг машхур жосуслар ҳам хавас қилса арзигулик чаптастлигига ичимда қойил қолиб, ёнимизда учинчи кимса бўлмаса-да, ўзимни гўлликка олдим:

– Менга гапиряпсизми?

– Бошқа кимга бўларди.

– Тушунмадим, “нур йўлакчаси” нима деганингиз, тагин мени кимгадир ўхшатаётган бўлманг?

– Нега адашар эканман, неча кундирки босган қадамимни жосуслардек назардан қочирмаётганингиз ҳам ёлғонми?

Галдаги эътироз ўринли эди, тайинли жавоб қайтара олмаслигим туфайли қисқагина рад этиб кўя қолдим:

– Хечам-да.

– Гарангсиманг, мени инонапти деб ўйласангиз хато қиласиз, “нур йўлакчаси”дан ўтмаган бўлсангиз менга бунчалик қизиқмасдингиз, афтидан тақдирдошмиз шекилли, билмадим, йўлакчадан ўтишни ўзингиз ихтиёр этганмисиз ёки сизни ҳам хушингиздан айириб олиб кетишганми?

– Азбаройи худо, ишонинг, қандайдир йўлакча ҳақида илк бор сиздан эшитаяпман.

– Талвасага тушманг, гуноҳкорлардек ўзини оқлашга ҳаракат қиладиган кишиларни жиним суймайди, йўлакчага келганда менга уларнинг услуби кўлимдаги беш бармоқдек аён, дастлаб имо-ишора қилиб кўришади, чап бермоқчи бўлсангиз ухлатиб жисмингизни олиб кетишади.

У маъшум сирни очаётгандек кўзларини одатдагисидан ҳам олазарак этиб, чор тарафга ўғринча назар ташлади, шубҳали нимарса илғамади шекилли, оғзининг таноби қочгунча иршайиб, барглар тонг насимида шилдираб ўйнаётган йўлкага оёқ босди, мен эса ҳадикли яшаш нақадар аянчли қисмат эканлигига иймон келтириб, суҳбатдошимни телба-тескари муомаласидан шубҳага тушдим: наҳот савдойи бўлса, бирданига тутқаноғи кўзиб устимга ташланиб қолса-я! Аммо синчков назар, ички овоз шивири унинг дунё кўрган, анча-мунча нарсдан хабардор одам эканлигини таъкидларди.

– Китоб ўқиш севимли машғулотингизми? – сўради у эрмак учун кўтариб чиққан китобчамга ишора этиб.

– Онда-сонда варақлайман, вақтни ўлдириш учун.

– Ёмон, кўпроқ мутолаа қилинг, ҳуда-беҳуда давралардан шу афзал.

– Бўш вақтим йўқ.

– Баҳона қидирманг, ҳафсалангиз кам.

– Эҳтимол.

Нонуштага чалинган занг суҳбатимизни бўлди, эртага вақтлироқ учрашишга келишиб, хайр-хўшладик, у қаршимда қандай пайдо бўлган бўлса шундай кўз илғамас тезликда бутазор орасига сингиб кетди.

У билан хайрлашдим руҳиятимга азоб бергувчи оғирлик ва жавобсиз саволлар исканжасида қолдим: одамовилиги боиси нимада, дилидан ўзи сингари инсонларга нисбатан бунчалик нафрат ўрин олишига нима туртки берди экан, “нур йўлакчаси” савдои банданинг тўқимасими ёки воқелик... Туни билан кипригим илинмади ҳисоби, озгина мизғидимми, бас, қайсидир бурчакда чакчайиб турган кўзлар ногоҳ хонани забт этар, устимдан зил-замбил қора кўланка босиб тушар, бўғзимга нимадир тикилиб нафасим сиқилар эди – энди тунги шарпани мен эмас, у мени таъқиб этишга киришганди. Диққинафас хонанинг ҳавосини тозалаш илинжида қўш табақали деразани очсам кузги боғдан мен томон ўнлаб, юзлаб қўшчиरोқдек совуқ ёнгувчи кўзлар тикилиб тургандек бўлар, даҳшатли кўланкалар ғимирсиланиб қоларди. Менга сирли суҳбатдошимдан васвасага тушиш касали юққанди, ўзимни идора этишим, ҳаётга қувонч кўзи билан қарашим сусайиб борарди. Инсон ғайритабиий нарса таъсирига бир тушмасин, тушгандан кейин сир-синоатига етишмасдан тинчимас экан, мен зўр бериб тезроқ тонг отишини кутардим.

-6-

– Қанийди гумашта Грегор Замза (Франц Кафканинг “Эврилиш” ҳикояси қаҳрамони) сингари эврилиб қолсам, ўз қадр-қимматингни баҳолаш, инсоният, жумладан, ўзинг нақадар жирканч мавжудот эканлигингни англашнинг бундан қулайроқ имконияти борми, фараз қилинг, баҳайбат тасқара – ҳашоратга айланиб, атрофимдагиларни, масалан, сизни кузатаяпман, табиийки, дастлаб ижирғанганингизни ҳисобга олмаганда бефарқ қарайсиз, қандайдир сўхтаси совуқ, исқирт махлуқдир-да дейсиз. Шу ҳолат такрорланавергани сайин жиғингизга тегаман: нега ҳар кун, ҳар соат иштаҳамни бўғиб, оёғим остида ўралашасиз. Охир-оқибат мени жисман йўқ қилишнинг пайига тушасиз ва ниятингизга етасиз, шу жараёнда мен нафақат зоҳиран, балки ботинан турланишингизни кузатиб, ҳордиқ оламан, маза-я?

– Мени кўпинча мол-дунёсига эга бўлиш мақсадида Загрейни ўз жонига қасд этишга кўндирган Патрис Мерсо (Альбер Камюнинг “Бахтли ўлим” романи қаҳрамонлари) ҳақмиди, ноҳақмиди деган савол қийнайди, тўғриси, мажруҳ Загрейнинг одамларга заррача фойдаси тегмайди, бундайларни иккиланмасдан жамият ҳуснига доғ бўлиб тушган сўғал аташ ўринли, тасқара, яримжон кишилар ўзгаларнинг ҳаётга муҳаббатини, гўзалликдан завқланишини сўндиришдан ўзга ҳеч нарсага ярамайди, демак, Загрейнинг файзини йўқотган ҳаёти кераксиз, бемалол йўқлик сари улоқтириш мумкин. Бироқ у жисман заиф, қусурли бўласа-да – одам, уни ҳам қайсидир гуноҳкор ота-она дунёга келтирган, яшашга ҳақли. Ўйлаб кўрсам барибир тошбағир Мерсо бўлолмас эканман, Мерсо бўлиш осон эмас, сиз нима дейсиз?

– Айтинг-чи, Достоевский “Жиноят ва жазо” романидаги Расколниковни севадими ёки ундан нафратланадими, ахир, ёрқин бўёқ шу икки ҳолатдагина туғилади, менимча муҳаббати ўлмас қаҳрамонни вужудга келтирган.

– Китобхўрга қийин, китобхўрга азоб, у ҳаётга ўз севган, қалбан интилган, дилдан сиғинган қаҳрамонлари нуқтаи-назари билан қарайди, унинг саодати ва фожеаси шундан иборатки, ҳаёт ҳеч қачон сира-сира китоб бўлолмайди ва у ҳаётдан, одамлардан буткул ажралиб қолади, мана мен, гап-сўзим, ўзимни тутишимда оддий, одатий одамларга хос бирор белги борми? ..

У ҳар гал қисқа гурунглариимизни (аксар ҳолларда ёлғиз ўзи гапириб, ўзи ниҳоялайдиган бундай мулоқотлариимизни гурунг атаб бўлса) юқоридагидай узук-юлуқ, мен мазмун моҳиятига етолмайдиган жумлалар билан бошлар, навбатдаги лўқмаси қандай таъсир этаётганини англаш учун қиёфа ўзгаришимни кузатар, уни тушуниш ўринига сувдан зўравонлик билан тортиб

олинган балиқдек оғзимни очиб ўтирганимни кўриб, садқаи гапим кетсин қабилида менга ҳам, борлиққа ҳам ҳафсаласиз кўл силтарди. Шу билан суҳбатимиз поёнига етарди. Менда унинг кўҳна очунда ўзини англайдиган, дарддош бўла оладиган, чархи дун юқларини кўтаришда елкадошлик қиладиган кимсани излаётган йўловчи эканига ишончим ортиб борарди, хуллас, ғалати танишим ўз тақдирини узундан-узун ҳикоя тизимига тизмагунича на бир-биримизни тушундик, на учрашувларимизда файз бўлди.

-7-

– Бу кўҳна дунёда аллоҳ иродаси билан яратилган энг тилсим мавжудот инсон кўш кўзи тупроққа тўймагунча разиллик қилишни қўймайди. Одам жуда айёр ва бардошли, истаган нарсасига эришиши, чап бериши, энг мудҳиш қисмат – ажалдан ҳам вақтинча қочиб қутулиши, йўқсиллик домидан бош олиб чиқиши, тубанлик ботқоғига ботиши мумкин, – у ҳикоясини кўлидаги тутаб турган папиросни асабий ўйнаганча, олис-олисларга кўз ташлаб, китобий сўзлардан тузилган муқаддима билан бошлади. – Аммо у ҳеч қачон, қанча уринмасин, талвасага тушмасин, қора бошини қаерга урмасин ўз ёзғитидан қочиб қутулолмайди, тақдиру азалда пешонасига зарб этилмиши ҳар бир бандасини таъқиб этиб юради, турмуш сўқмоқларини ўзгартиришдан асраб ўз чизиғига солади, бағрига олиб, сўнг манзил сари етаклайди, ҳатто умри давомида ўзида мужассамлаштирган, яхши ва ёмон фазилатлари ҳам инсоннинг туғма ёзғитидир, машойихлар беҳуда кенг тутганга кенг дунё, тор тутганга тор дунё деб башорат этишмаган, модомики шундай экан, бир муддат кўнглингизни кенг тутасиз, бесабрлик бетадбирликдир. Мен одамлар орасида ёлғизланиб, ҳатто ўз уйимда ҳам бегонасираганини англагач, сўнгги илинжда бу муждага осилгандим, зулмат ичра нур, ҳалокат, ёлғизлик азобидан асраб қолгувчи нажот деб ўйлагандим уни, эрта чиқарган хулосамга шу даражада берилгандимки, бу нажоткор мужда мени сира чалғитмайди, ўзиданда ортиқроқ эъзозлайди деган комил ишонч вужудимни, фикру ёдимни батамом эгаллаб олганди, оламда танҳо шу мужда, илоҳий туйғу борлиги яшаш учун кифоя, ҳар ҳолда кимгадир, нимагадир талпинаяпман, демак, дилим ғуборлари ариши шубҳасиз, у мени ҳар қандай вазиятда тарк этмайди деб ўйлардим.

У кутилмаганда жим қолиб хомушланди:

– Йўқ, кечирасиз, чиқмади, ўтлаб кетдим шекилли, агар кўнглингизга олмасангиз ҳикоямни бошқача бошласам, ахир мен китобий одамман.

Узундан-узун муқаддима сирли мусиқа сингари мени ром этиб олган, қаршимдаги ҳали бўёғи қуриб улгурмаган китоб саҳифасида жоду кучи билан рўёбга чиққан қаҳрамонга монанд кишини лол қолиб кузатардим, пешонасига саф тортган ажинлар, бўртиб турган томирлар тонг ғира-ширасида уни янада сирлироқ кўрсатарди. Сўнгги мурожаати мени хаёлот аршидан воқеликка қайтарди.

– Майлингиз, – беихтиёр нима учун зарурлигини ҳам ўйламай руҳсат бериб юбордим, у эса ўзини оғир савашга чоғлаётгандек хушёр тортди, кўкрак қафасини папирос тутунига тўлдирди.

– Эй биродар, мана буниси жарангдорроқ чиқди, ҳа-ҳа, айнан шундай бошласам бўлади, – у ўз кашфиётидан мамнунлигини яширмади, қайтага овозини янада баландроқ кўтарди. – Эй биродар, жасоратингизга минг бора тасанно, мендек миждов кимсанинг суҳбатини олишга қарор қилибсизми, худо сабр-бардошингизни берсин, июятини аямасин. Ўзимни яқинроқ таништиришим шарт эмас, қизиқсиниб ўтирманг, бундан ҳалигача на ўзим, на мени билганлар наф топишган, икки орада ўз асабларини эговлашгани қолган, тўғриси, баъзан ўзимнинг ростакамига яшаб юрганимга ҳам ишонгим келмайди. Бир жасадда икки руҳ жой тутганини ҳеч эшитганмисиз, мен ягона қиёфадаги бири иккинчисини инкор этгувчи жуфт одамман, мен кўш қалб исканжасидаман, жисмим бу оғирликни кўтара олмай қийналади, эзғиланади, парчаланади,

балки ғижимлаб ташланган қоғозга монанд қиёфам ҳорғинлигимни ошкор этиб тургандир. Одамларга ҳавасим бисёр, уларнинг кўл етмас олис манзилларда қолган болалик йиллари ҳақида эҳтирос билан сўзланадиган хотираларни тинглаганимда ўз ҳаётим саҳифаларини титкилаш иштиёқи туғилади. Билмадим, негадир дилим яйраб гапирадиган ҳодиса тополмайман, аслида менинг болалигим бўлмагандир, эҳтимол, руҳан оқсоч, қиёфа жиҳатдан гўдак бўлиб таваллуд топгандирман. Сизга юрагимда асраб келаётганим – бир сирни очай, мен жинниман, ишонаверинг, ғирт жинниман, савдойилик белгиларини турқимдан эмас қалбимдан изланг, унинг қат-қатларига яширинган дардларимни аёвсиз ковланг, майли, кўричакни тополмаган нўноқ жарроҳ бемор ичак-чавоғини бамайлихотир ағдариб ташлагандай, қудратли трактор кўҳна замин ингранишларига қулоқ тутмай ўткир пўлат зирҳларини санчиб шудгорлаётгандай титкилайверинг, мен чидайман, чидаш учун туғилган бандаман, тағин устимдан арз этар, руҳиятимни, жисмимни тажриба майдонига айлантирмоқчи бўлди деган айбномани кўяр деб хайиқманг, буни сиздан ўзим талаб этаяпман, зора дардларимни тўкиб-сочсам моғор босган қалбимдан ғуборлар ариса, қолаверса, бунга сизнинг юз фоиз ҳаққингиз бор, негаки, керакли-кераксиз кўнглингиз тусаган юмушларга сарфлашингиз мумкин бўлган вақтингизнинг бир бўлагини, гарчи бу ерда имкониятларингиз чекланган бўлса-да, менинг дийдиёмни тинглашга қурбон бераяпсиз-ку. Гапнинг лўндаси, болалигимданоқ жинни бўлган эканман, кулманг – китоб жинниси, хўп деяверинг, савдойиликнинг шундай кўриниши ҳам учраб туради, ҳали мактаб остонасини ҳатлаб улгурмасимданоқ ўқиш-ёзишни билиб, китобга муккасидан кетган хумкалламни эрта бўлар-бўлмас ахборотларга тўлдириб ташлаган эканман, раҳматли бувим: “Ёш боланинг кўп китоб ўқиши беҳосият бўлади, бугинани ўқимайдиган қилинлар”, дея тинимсиз жавраши ҳам беҳуда кетаркан. Тенгдошларим кунни кўча чангитиб ўтказишса, мен кимсасиз овлоқда китоб титкилашга сарфлардим, онам бечора билим урган савдойи боласини дастурхон бошида ўтирғизиш учун гоҳ ўзим кашф этган кимсасиз гўшалардан, гоҳ ёшини яшаб, ошини ошаган, эндиликда орқасини қаро ерга қўйиб биронта тили бурро ёш-яланга китоб ўқитиб тинглашни эрмак қилган кексалар ҳузуридан топтириб келар экан, хайронман, балки мен умримни тескарисига яшаётгандирман, Раймонд Моудини ўқиганмисиз? Ўзга олам, ўлимдан кейинги ҳаёт рўё бўлмаса умрни тескари яшаш нима деган гап, бемалол ишонил мумкин, ахир, инсон тетапояни тўрт оёқлаб бошлаганидек, одимларини ҳам ўрмалаб ташлайди-ку. Гоҳида илк бор учратган кишингизни, суқланиб тикилган масканингизни, ғайриоддий табиат ҳодисасини илгари ҳам ғира-шира кўргандек бўласизми? Менда шундай ҳолат кўп такрорланади, билмадим, ҳозиргиси ҳаётга нечанчи бор қайта келишим, тенгдошларимга қараганда кексалар билан тез тил топишиб кетишим эҳтимол шундандир, дунё ғаройиботлари сирига ким етганки, биз етсак. Мавзудан бир оз чалғидим шекилли, минг бора узр, бошқа такрорланмайди. Хуллас, китоблар оламида ўтган болалик менда ўжарлик ва ёлғондан ҳазар туйғуларини эрта уйғотди, қатъий фазилятга ўғирди, тилидан бол томиб, аслида дилини моғор босган кимсаларни (афсуски бундайлар кўп, жуда кўп) учратганимда, уларнинг шахсий манфаат қобиғига ўралиб содир этаётган ноинсоний ғажорликлари гувоҳи бўлганимда бўғилиб кетардим.

Тамаки-одам ўзидан қўланса ҳид таратиб тинимсиз гапирар, мен эса мавзу тезроқ дилимга ором бермаётган “нур йўлакчаси”га бурилишини бесабрлик билан кутардим...

-8-

– Ҳар бир инсон ҳаёт саҳнасидаги ўзига ажратилган ролни сабр-тоқат билан ижро этаётган актёр, ҳеч кимга ўзи истаганича, ботинидаги “мен” буюрганича яшаш насиб этмаган, этмайди ҳам. Ўзига ажратилган ролни ўринлатолмаган кишини жамият осонгина супуриб ташлайди. Эҳтимол, турмуш тарзимизни мувофиқлаштирувчи, ижтимоий, ҳуқуқий ҳимояловчи қонунлар бор-ку, дея эътироз билдирарсиз, ўзингизни ҳам, мени ҳам алдашга чоғланманг, ҳаммаси

кулгили моддиюн, хўп деяверинг.

Турмуш сир-синоати, инсон зоти интилиши сабабларини аниқлаганим сайин теграмдаги борлиқ, воқелик мени қизиқтирмай борар, умримни матонат билан яшаш учун ўзимни мажбурлашдан ўзга чорам қолмагани. Ўткинчи, ҳамма нарса ўткинчи, ҳақ сўзга интилганинг, қабоҳат қаърига ботганинг, шоҳона либослар, тўкин ва нотўкин дастурхонлар, хою хавас йўлида бурнинг билан тезак юмалатаётганинг, бир бурда нонга зор ўтган дамларинг – ҳамма-ҳаммаси ўткинчи. Умр – синов майдони, у ҳеч кимга қайта-қайта тақдим этилавермайди, ҳар ким ўзига буюрилганини, ато қилинганини ейди, кияди, яшайди.

Мен инсон турланишини чуқурроқ тадқиқот этганим сайин китоб ва ҳаёт батамом қарама-қарши икки кутблигига тобора яққол кўз етказардим, аммо турмуш тарзимни ўзгартиришга на ўзимда хоҳиш, на имконият топардим. Китобни истаган пайтинг қайта варақлаш, завқланиш мумкин, ҳаётни-чи?.. Мен кун сайин сурбетлашиб борардим, ҳар қандай кишидан қусур излаш, топиш ва орани очди қилиш кундалик эҳтиёжга ўтирилди, совуқ муносабатим оқибатими ёхуд турмуш сўқмоқларида учратган одамларим ҳам ўз қарашлари, нуқтаи-назаридан келиб чиқибми, мендан тезгина узоқлашарди. Баъзан кимлардир қўлини бигиз қилганича устимдан кулаётганини, анави китоб урган аҳмоқни қаранг, деб ошқора гапираётганини аниқ-тиник кўрганман.

Ногаҳон ҳаётимда у пайдо бўлди-ю, зимистон қалбим ёришди, умр дафтаримда янги, ёрқин саҳифа очилди. Очиғи, минг изламанг, аёл зотига мен сингари бефарқ қарайдиган эркакни тополмасангиз керак. Неча асрларки, шоирлар ким ўзарга баҳс бойлагандек лабларидан бол томиб мадҳ этаётган ожизалар менда ортиқча қизиқиш уйғотмас, илк ташлаган одимиёқ Одам-Атони жаннатдан қувғин бўлишдек аянчли қисматга дучор этган аёл зотига шайтоний амаллар дояси сифатида нохуш муносабатда бўлардим. Эҳтимол, шу оромгоҳ кайфиятимдаги бу нохуш муносабатни мустаҳкамлашга хизмат қилгандир. Ҳали “ҳордиқ” муддатини тугатиб аҳли-жамоага қайтганингизда қарашларингиз мутлоқ ўзгарганини англайсиз, иродангиз мўрт бўлса сиздан ҳокисор, сиздан оёғости одам топилмайди ёхуд аксинча кундалик ташвишлар сизни заррача қизиқтирмайди, икир-чикирлардан устувор яшашга интиласиз, ёлғизлик домига тортаётганини сезсангиз-да, ўз билганингиздан қолмайсиз, ўзгалар танбеҳи чивин чаққанчалик таъсир қилмайди. Мен заррача иккиланишларсиз иккинчи йўлни танлагандим, ўз дил дунёйимга бировни йўлатмаслик учун қатъий аҳд этган чоғимда у сўроқсиз, истагимни инобатга олмай қалбимга бостириб кирди. Дастлаб ноёб топилмадан қарахтланиб қолдим, наҳот у менинг бахтим бўлса, яна ким билсин, фано-манзилда дуч келганим навбатдаги кулфатимдир. Агар ўзи қулай фурсат топиб, дабдурустдан саволга тутмаганида унга бефарқ қарашим давом этавериши шубҳасиз эди.

– Нега ўзингизни одамлардан четга тортасиз?

Афтидан бундай “тасодифий” учрашувларда мен ва эски танишим гапдонликка тушиб кетишимиз туфайли унинг суҳбатга аралашини фараз этолмас, учинчи даврадошимизга хонадаги буюмлардан биридек қарардим.

– Сизга шундай туюлгандир, – сир бой бермай мужмал жавоб қайтардим.

– Яширманг, давраларга қўшила олмаётганингиз, ҳадеб баҳона излашингиз, ўн саволга зўр-базўр бир жавоб қайтаришингиз, онда-сонда сархуш дамларда сергап бўлишингизни кўриб юрибман, нега бунчалик одамовисиз?

Ҳимоянинг осон услуби қарши ҳужум, мен ушбу ҳаётини ақидага амал қилдим:

– Мана сиз майда-чуйда, зўраки гап – гурунган бошланиб кимларнингдир устига мағзава ағдариш билан яқунланадиган давралардан нима олаяпсиз?

Унинг тутатиб кетган қуюқ, камон қошлари чимирилди, чарос кўзлари маънос тортди, ўз-ўзи билан гаплашаётгандек ғудранди:

– Мени шу давраларга ишқибозликдан қирапти деб ўйлайсизми, одамлардан ўзингни четга

олсанг, сени нималарга чиқаришмайди, қолаверса, имиллаган вақтни ҳам нимагадир сарфлаш керак-ку...

Шу тобда у гуноҳ устида ушланган болакайга менгзанди, беихтиёр кўполлигим учун надомат чекиб вазиятни юмшатиш ниятида маслаҳат берган бўлдим:

– Вақтни ўтказиш ҳам муаммо бўлибдими, саёҳатга чиқинг, кинога тушинг, китоб ўқинг.

– Тағин аёл зотига шахват кўзи билан қарайдиган, бир лахзалик лаззат учун ҳамма нарсадан воз кечишга тайёр, ҳис-ҳаяжон, мусаффо туйғуларга бегона кимсалар биланми? Кино, китоб ҳақида эса гапирмай кўя қолинг, бир-иккисини ҳисобга олмаганда аксарияти ясама, жўн нарсалар, Тольстой ёки Қодирийни ўқигандан сўнг ўрнини босадиганини тополмайсан.

Янги танишим мулоҳазаларини тинглар эканман, бирдан ирғишлагим, шарт бағримга босиб топдим деб ҳайқиргим келди...

-9-

– Уни топдим-у, тумтарақай тушлар мендан бегоналашди, тор дунём кенгайиб кетгандек бўлди, янги танишим билан олис-олисларга, қўл етмас, гап етмас манзилларга кетишни орзуладим.

У қисқа фурсатда ҳаётим фараҳи, чархи дундаги ягона овунчим ҳам севинчимга айланиб улгурганди. Бир гал илкис ҳаракат этиб эгилганида ёқаси чокидан беғуборликда оппоқ сийнабандини ҳам мот қилишга қодир сутга чайилгандек гард юкмаган сийнасини кўриб қолдим. Бизнинг кунларда очик сийналарни кўз қамашгунча томоша этиш имкони бор, кўчада, ишхонада чорпахил сийнабанд ҳимоясига ишониш лорсилдоқ кўкракларни истаганча кўриш мумкин. Кечагина зуғум остида қисилиб-қимтиниб паранжисини улоқтирган муслималар бугун ярим-ялонғоч кийинишда насроний дугоналарини ҳам бир чўкишда қочирадиган бўлиб қолишди. Аммо бу сийна дахлсиз ва мусаффо эди. Бир лахза кўз ўнгимда товланган рўё қонимни кўпиртирди, лак-лак лашкар тортиб дилимга хуруж бошлаган ҳирсни жиловлаш илинжида титроқ кирган қўлларимни чўзиб, нозик бармоқларини ушладим, уларни омбурдек кафтим орасига олиб озор етказадиган даражада эзғиладим. Ҳатто, бир оз кўпол чиққан шу ҳаракатим ҳам қалбимнинг туб-тубида авайланаётган, сир тутилаётган туйғуларимни изҳор этишга шошиларди. Кейинчалик энг суйган, ардоқлаган, тез-тез қўмсаб амал қиладиган эрмагим бармоқларини бирма-бир эзғилаш бўлди. Мен шу йўл билан унга бўлган чексиз муҳаббатимни изҳор этардим. Биласизми, инсон зоти аслида ёлғончи дунёга бир кам эндириллар, эркак ва аёл бири иккинчиси камини тўлдирар экан, эҳтимол бу қусур аллоҳ Одам-Ато қовурғасидан Ҳаво Энани яратганидан қолгандир, киши ўзига бағишланган чақиндек умри мобайнида ўз ярмини излаб изғир, бироқ уни топиш имкони эрқагу аёлга ягона маротаба инъом этар, шу имкондан қай даражада фойдаланиш эса бандасининг иши экан. Мен умрим давомида зир югуриб излаган ўз ярмимни учратгандим, бироқ бунгача бир бутун бўлиш имкони бой берилганди, энди унга эришиш учун хиёнат қилишим лозим эди. Мен ҳаётим кузагида маъшум хатога йўл қўйгандим, ўзим истамаган ҳолда уни (эҳтимол у мени) дилим дунёсига бошлаб киргандим. Биз қачонлардир бир бутун бўлган, кейинчалик илоҳий қудрат кучи билан тенг тақсимланиб икки жасаддан жой олган, эндиликда тун-кун зўр бериб бирлашиш йўлини излаётган ягона муқаддас руҳга ўхшардик. Аммо вақт аталмиш бош ҳакам измимизга бўйсунмас, у бизни чорак аср муқаддам бир-биримиздан олисга ирғитган, шу фурсатда бирлашиш имкони бой берилган эди. Орадаги тўсиқ кундан-кунга болалаб майда-майда тўсиқчалар ҳосил этар, ожизлик менинг руҳимни қанчалик азобласа, униқини ҳам парчалаётганини ҳис этиб турардим. Кимгадир чин дилдан боғланиб қолган одам беғараз болага ўхшайди, мен севибгина қолмасдан севиқли бўлишга ҳам улгургандим, гоҳида соатлаб ундан нигоҳимни узолмас, вужудим тинмай унга талпинар, суҳбатларимиз ҳам кун сайин

туйғуларимизга бўйсуниб борарди:

– Нахот бирон чораси бўлмаса? – сўрайди у титраб-қакшаб.

– Чораси ягона, бу ердан кетиш, – дейман мен. – Инсон зоти оёғи тегмаган манзилларга кетиш.

– Йўқ, кимнингдир бахтсизлиги эвазига эришиладиган бахтдан фироқ алангаси яхшироқ.

– Бўлмаса сен кет, нега эртаю-кеч кўз ўнгимда ўралашаверасан, балки сени йўқотсам тақдирга тан бериб, кўникиб қоларман.

Мен унга, у менга захар сочиб овунамиз, у истамайгина тарк этади хонамни, биламан эшикни тарс ёпишга кўнгли кўймайди, чорлашимни кутади.

– Эртага келасанми?

– Келайми? – бурилиб сўрайди у, юзида нур жилваланиб.

– Кел. Мен сени умримнинг поёнигача кутаман, кутавераман, – дейман шоша-пиша.

Бейхтиёр ўзимга ҳам, унга ҳам ачинаман, мен уни қалбимдан ситиб чиқаролмаганим каби, у менинг дилимни оғритолмайди, биз бир-биримизга қай даражада шафқатсиз бўлсак, ундан-да юксакроқ меҳрибон – икки ўт орасидаги одамлар эдик. Азоб! Ёлғончи ягона кимсага, қўл етмас манзилдаги инсонга талпиниб яшаш, у билан боғланган орзуларинг саробдан ўзга нарса эмаслигини ҳар сонияда англаб туриш азоб. Лекин барибир оламда шундай мужда борлиги дилимизга фараҳ бағишларди. Мен қувваи ҳофизамда такрор-такрор ўлчаб, унинг қай кундир надомат билан айтган қуйидаги сўзлари маъносини ечолдим:

– Инсон қалби улкан ғор экан.

Билсам, у, сени қалбим тубига яширдим, ундан ҳеч ким, ҳар қандай куч ҳайдаб чиқаролмайди, демоқчи экан, биз бир-биримиз учун яратилган бўлсак-да, тақдир сўқмоқларидаги муҳаббат бекатига кечикиб келгандик. Сўнгги учрашув куни у негадир тунги базмга бошдан-оёқ қоп-қора либос кийиб чиққанди. Ёшгина хонанда ажнабий мусиқа садоларига мослаб қўшиқ айтар, бебош ёш-яланглар давранинг тўс-тўполонини чиқариб, телба-тескари рақс тушарди. Ҳамма маза-матрасиз давранинг фаол иштирокчиси бўлишга интилаётган бир вақтда мен шишадаги оғудек аччиқ шаробдан очқўзлик билан симириганча зимдан уни кузатардим. Ғала-ғовур даврада мендан ўзга бирон кимса дастлаб юз ифодалари ўзгариб, ҳис-ҳаяжонсиз кимсага дўниб борганини, сўнгра эса жуссаси ҳам тун зулматида юлдузсиз самога ҳаволаб кетганини сезмай қолди. Уни йўқотдим руҳимни ғаройиб карахтлик эгаллади, охир-оқибат уйкуга зўр бердим, кейин эса кипригим илиниши билан жисмимга ажиб илиқлик бағишлаб “нур йўлакчаси” аралашаётганини илғадим.

-10-

Ҳикоянинг залвори, ўзига маҳлиё этиш кучи ортиб борарди, шеригим гўёки менинг мавжудлигимни, ўзи гапираётганини унутиб қўйгандек эди, гўзал бир санъат асари яратаётган ижодкорга сахнада ўз роли ижросига буткул берилиб атрофдагиларни кўрмай қолган, уларнинг ҳис-ҳаяжони билан ҳисоблашгиси келмаётган актёрга менгзарди, галдаги сахна ёрқин ёки сўлғин бўлишини унинг қиёфасига қараб баҳолаш мумкин эди. “Нур йўлакчаси” ҳақида гапира бошлаши билан у астойдил тинглаётганимни бир бор синовдан ўтказмоқчи бўлдими ёки ўтмишни хотирлаш оғирлик қилаётганмиди, ҳар ҳолда чуқур хўрсиниб, одатдагидан узоқроқ тин олди, биз ўтирган овлоқ шунчалик осойишта эдики, мен юраги бетоқат дупурини аниқ-тиниқ эшитиб турардим. Ҳар иккаламиз қуруқ жуссага эврилиб, руҳимиз аллақачон ўзга манзилларда қанот қоқаётганди. Мен имкон қадар чалғимасликка, сўзларини эшитмай қолиш, тугал бирорта ҳаракат, қиёфа ўзгаришини кўздан қочирмасликка тиришардим.

-11-

– Севиш – ожизлик, айтиш мумкинки, у инсонга ягона марта иноят этиладиган туҳфадир. Лекин ҳамма бирдек бу бахтдан баҳраманд бўлавермайди, ўзга жинс вакилини фақат тўшакда тасаввур этишга одатланганлар сони нечта ва муҳаббат шаробини тотганлар бутун борликка қўл силтайди, ўзгалар отаётган маломат тошлари ҳам кўзларига кўринмайди. Муҳаббат инсондаги қатъиятлиликни ўлдиради, буни гоҳ ўзимга бўйсуниб, гоҳ панд берадиган идроким эвазига англадим. Агар шу “нур йўлакчаси” тунлари ожизликдан зир қақшаган миямни, ҳорғин тортган жисмимни маълум даражада эмламаганида ҳаёт мен учун мислсиз азобга айланиши шубҳасиз эди. Мен қандайдир нотабий ўзгаришни, эврилишни кутиб яшардим. “Нур йўлакчаси”ни шакл-шамойилини кўришга кўз, тасвирлашга қалам ожизлик қиладиган кўринмас мавжудот бошлаб келар, иккинчи учинчи жуссамга туташтириши билан зим ғойиб бўларди. Бу нотабий жуфтликнинг ҳар ташрифидан сўнг уйқудан кўз очганимда жисмимни зил-замбил юк босаётганини ҳис этар, анчагача тўшакка миҳланиб ташлангандек ўрнимдан кўзғала олмасдим, деразамни оҳиста чертаётган новдаларни ҳам шамол эмас, мени таъқиб этаётган нимадир тебратаётганга ўхшарди, вужудим бўм-бўш майитдек иссиқдан бўғриқар, нафасим қайтар, жисмим лоҳаслашарди. Аммо тонг отиши билан ҳаммасини унутиб бетоқатланардим, тезроқ кўршапалаклар ғужғон ўйнайдиган тун киришини истаб, илгари у билан учрашувга қанчалик интиқланиб ошиқсам, энди “нур йўлакчаси” ташрифини ҳам шунчалик орзиқиб кутадиган одат чиқардим. Мен чинакамига тун фуқаросига айлангандим, қоронғида аранг кўзга ташланадиган шарпалар ҳам нечундир гўзал ва фусункор туюларди.

– Яхшилаб разм сол, кимни ва нимани кўряпсан?

Навбатдаги боғланиш чоғида янграган момақалдиروقдек товушдан сесканиб тушдим.

– Кўрдингми, – энди бир оз майинроқ овозда гапирди суҳбатдошим, – мен “нур йўлакчаси” бошловчисиман, юрагинга қўл қўй, ҳар ҳолда сенга ёмонлик истамайман, хаёлингни жамлаб йўлакча тугаш жойига қара.

Ҳаяжонимни жиловлаб, итоаткор қул мисол буйруқни бажардим, бажардим-у, во-оҳ деб бақирдим.

Йўлакча кўз илғамас олисликни ёритар, ям-яшил ўтлоқ, сўлим табиат қўйнида тим-қора сочларини ёйиб, маъсум кўзларини менга тикканча у ширин жилмайиб турар, кўз имоси билан мени ўз ёнига чорларди.

– Ҳа, адашмадинг, фано синовларига дош беролганингиз учун сизларни бир бутун қилиш ниятида уни иккинчи иқлимга олиб чиққандик, энди навбат сеники, унинг ҳузурига боришга тайёрмисан?

– Қани эди, аммо шунча юксакликка қандай кўтариламан?

– Бу қийин эмас, йўлакча истагинга етказди.

– Мен тайёрман.

– Бунинг ўзи кифоя бўлмайди, ҳали олдинда асосий синовлар турибди, энг муҳими ҳар қандай вазиятда ҳаяжонланмаслигинг, кўркмаслигинг шарт.

– Нега?

– Ўз туйғуларингни жиловлай олмасанг тубсиз чоҳга йиқилиб тушасан.

– Англадим.

– Бўлмаса йўлга чиқдик.

Жисмим қушдек енгил тортганини, аста-секин ҳавога кўтарилганимни ҳис қилдим.

-12-

– Кўзимни аянчли тун зулумоти чулғади, ингичка ипдек чўзилган “нур йўлакчаси”дан ўзга

ҳеч нарсани кўрмасдим, гоҳида танамга қуртдек шилимшиқ, илондек совуқ алланималар тегиб кетар, кўркувдан вужудимга қалтироқ аралашарди, ўргимчак тўридек ипирисқи нарса оёғимга ўралиб пастга тортганида даҳшатга тушиб додлаб юборишимга бир баҳя қолди, зўр бериб калима ўгиришга киришдим. Аллоҳ каломининг мўъжизакор таъсириданми, билмадим, кўп ўтмай тонг ғира-ширасидек атрофим ёриша бошлади, кўз ўнгимда афтодаҳол кишлок, кўримсизгина, лойсувоғи кўчган сўққабош бино, чор атрофга аланглаганча ойнаси синган деразасидан ўғирликка кираётган бола, қўйнига тикиб чиққан қалингина ойнома, сабоқхона раҳбари хонасидаги муҳокама, кўзини лўқ қилиб айбини дунё беҳабар тенгдошига ағдараётган ўғри ўқувчи, калтафаҳм ўқитувчининг ҳавони сермаб ўтган дўмбоққина шапалоғи, кутилмаган зарбадан учиб тушган иккинчи толиб, унинг нигоҳида қотган изтироб намоён бўлди, дилида инсон турланишига нисбатан нафрат алангаси ёнган иккинчи ўқувчи менинг болалигим эди.

– Бу сенинг шуурингда одамият аҳли ҳақида дастлабки нохуш таассуротнинг туғилиши, уни мустаҳкамлаган манзараларни кузат, – деди мени бетамом тизгинлаб олган овоз.

Синчиклаб қарадиму инсон онги ихтиро этган жамики нохуш ҳолатларнинг шоҳиди бўлдим, энг мудҳиши ғийбат етказиб, миш-миш тарқатиб рўшнолик кўраётганлар, порага қўл чўзаётганлар, бировнинг хасмига кўз олайтираётганлар, баданини матоҳдек арзон сотаётганлар, ким ўзарига лаганбардорлик мусобақасини авж олдираётганлар... менга таниш башаралар эди. Турланиш манзаралари тугаганда “нур йўлакчаси” мени иккинчи иқлимга чиқариб қўйганди.

– Баракалла, илк синовга дош буринг, – луқма ташлади ўша гулдурос товушнинг кўринмас соҳиби мени рағбатлантириб. – Аммо сен манзилга келгунингча йиллар давомида излаганинг, турфа чиғириклардан ўтиб топганинг, висолига талпинганинг яна шунча юксакликка кўтарилди, унинг ҳузурига иккинчи иқлим томошахоналарини оралаб боришинг лозим, унутма, синов давом этапти.

-13-

– Кўзимни ўткир ёруғликка ўргатиш учун қўлимни соябон қилиб, секингина очдим, қулоғимга кучли шовқин-сурон чалинди:

– Гумбур-гумбур

– У-в-в, -у-в-в...

Дод-фарёдлар тинмас, гўё бутун-борлиқ уввос тортиб йиғлаётгандек...

– Ё, аллоҳим, ёзуғимиз не эди, нега бизга бундай кулфатни раво кўрдинг?

Барала овозда Куръон сураларини тиловат этаётганлар барча нарсанинг яратгувчиси ва охират кунининг эгасидан мадад сўрашарди.

– Ҳақ дўст, ё аллоҳ, ҳақ дўст, ё аллоҳ...

Дарвеш-қаландарлар қўлларини силкитиб, жазаваси тутиб зикр тушишарди.

Ҳайратдан лол қолдим, кейинги йилларда казо-казолар қайтиши баҳона икки-уч кунлаб “ойнаи жаҳон”, овознигорда руҳни синдирувчи мотам мусиқаси янграганда ҳам фуқаролар қиёфасида бу даражадаги чорасизлик, ғам-алам зухур бўлганини кўрмагандим, мен ўзимни олис мовий дунё ҳаётдан кино олинаётган майдончага тушиб қолгандай ҳис қилдим.

– Эй биродар, бир дақиқа тўхтасангиз-чи, нима гап ўзи? – атрофимда зир югуриб юрганлардан бирига мурожаат этдим.

У на овозимни эшитди, на ўзимни пайқади, шундагина иккинчи иқлимда четдан кузатувчи эканлигимни, на овозим, на сувратим бу ердагиларга таъсир қилишини англадим.

– Кўрмаяпсанми, куёш тутилган-ку, – изоҳ берди кўринмас йўлбошловчим.

Илгари ахборотлардан қисилган қишлоғимизда ой тутилса, биз болаларни шундай шовқин-сурон кўтаришга ундашганини эсладим. Улар таъбирича, ой ва куёшнинг тутилиши ёвуз кучлар даҳл солиши оқибати бўлиб, кучли шовқин ёвуз кучларни кўрқитиш баробарида олову оташни

тутқунликдан бўшатар экан. Бизнинг болалик ортда қолди, вақт ўтиши билан инсониятни завқланиш, ҳайратланиш, ишонч туйғулари тарк этиб бормоқда.

-14-

– Хиёбондан чиқишим билан кўл чўзсам етадиган манзилда уни кўрдим, ортда қолган машаққат ўз кучини йўқотади, унинг васлига етиш кутганимдан осонроқ кўчганга менгзади, бир муддат ўзимни, жунбишга келган ҳиссиётларимни тиёлмадим, юрагим дупури кучайиб, бўғзимни ғалати ҳайқирик ёриб чикди:

– А-а-а!...

Ўша захотиёқ кўкрагимдан биров бор кучи билан итарганини, теграм тагин қоронғи зулматга чулғанганини, мислсиз баланд қоядан пастга, тубсиз чоҳга учиб бораётганимни зўр-базўр илғадим. Мен қулаб тушган чоҳ шу оромгоҳ эди. Бу ғалати саёҳатдан аниқлаганим дунёда ҳамма нарса ўткинчилиги-ю, фақат муҳаббатнинг боқийлиги бўлди...

Тамаки-одам ҳикояси тугагандан сўнг, хозиргина чекиб ташлаган бўлса-да, бўшаган қутини сермалади, кўлига ҳеч нарса илашмагач, бор кучини қоқ суяк бармоқларига жамлаб, қутини эзгилаб отди ва чуқур ботган кўзларини бир муддат олис нуқтага қадаб турди, шу тобда у жонли одамдан кўра кўпроқ қоядан йўнилган ҳайкалга ўхшарди.

– Айтинг, мен кимман ўзи, кимман? – жазавага тушиб бақирди у.

Талмовсираб қолганимни кўриб, ўз саволига ўзи жавоб қайтарди:

– Мен одамман, фақат на ўликлар, на тириклар сафидан жой олган муаллақ одам! Мени бу оламда ўша малак хотираси ва ҳамма нарса бой берилган тақдирда ҳам олдинда келажак бор деган илинж ушлаб турибди!..

-15-

Орадан ўн беш йилча вақт ўтди, мен ҳамон ўша учрашувни, воқеликдан кўра хаёлотга монанд ҳикояни сира унутолмайман, қулоғим остида эса сўнгги жазавали сўзлар такрор ва такрор жаранглайди, яна дийдорлашиш насиб этса ҳеч иккиланмай:

– Сен одам экансан, ўзлигини таниган бахтли одам, қанийди мен ҳам сенга ўхшасам! – деган бўлардим.

**Қарши
2009**